

УДК 334.012.64:336(477)

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Шлафман Н.Л., Кир'язова Т.О.

Стаття присвячена висвітленню світового досвіду податкового регулювання розвитку промислових малих підприємств, а також визначенню особливостей їх оподаткування, орієнтованого на довгострокові цілі економічного розвитку.

Постановка проблеми. У більшості країн світу малому підприємству в усіх сферах господарювання належить значне місце в загальній сумі валового національного продукту, виробництві товарів та наданні послуг, що дає змогу забезпечити зайнятість населення, а також сталий розвиток країни в цілому. Тому на сьогодні актуальними є питання організації оптимальної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва з метою сприяння їх розвитку та узгодження інтересів держави, суспільства в цілому та підприємців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам оподаткування сектора малого підприємництва присвячені праці багатьох вітчизняних вчених-економістів, серед яких З.С. Варналій, О.Д. Василик, М.А. Гапонюк, О.Д. Данілова, Ф.І. Піддубний, А.М. Поддєрьогіна, В.І.Ляшенко, А.І.Бутенко, Н.Л.Шлафман та інші.

Водночас у наукових публікаціях недостатньо розробленою залишається проблема оптимізації оподаткування суб'єктів малого підприємництва, а також дослідження закордонного досвіду її вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей оподаткування малих підприємств, орієнтованого на довгострокові цілі економічного розвитку, з урахуванням позитивного закордонного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Дослідження показало, що у світовій практиці виділяють чотири базисних моделі системи податків, залежно від ролі різних видів податків:

- англосаксонська (орієнтована на прямі податки з фізичних осіб, причому частка непрямих податків незначна);
- євроконтинентальна (відрізняється високою часткою відрахувань на соціальне страхування, а також значною часткою непрямих податків, причому надходження від прямих податків у кілька разів менші);
- латиноамериканська (розрахована на збір податків в умовах інфляційної економіки. Непрямі податки найбільш швидко реагують на

зміну цін, краще захищають бюджет від інфляції, тому вони і складають основу систему податків. Вони більш прості за механізмом стягнення і контролю і не вимагають розвинутого апарату податкових служб, тому, як правило, у менш розвинутих країнах частка непрямих податків вище, ніж у процвітаючих країнах, що також визначає незначний рівень прямих податків);

- змішана (що сполучає риси інших моделей та застосовується в багатьох країнах. Держави вибирають її для того, щоб диверсифікувати структуру доходів, уникнути залежності бюджету від окремого виду або групи податків) (Табл. 1).

Сформована міжнародна практика оподаткування передбачає стосовно суб'єктів малого і середнього підприємництва два основних підходи (Табл. 2):

1) уведення на тлі стандартної національної податкової системи сукупності податкових пільг для малого бізнесу по окремих великих податках (переважно по податку на прибуток, рідше по ПДВ);

2) введення особливих режимів оподаткування малого підприємництва. З теоретичних позицій, можна виділити два типи таких режимів: спрощене і вменене оподаткування, які, будучи адаптовані до умов конкретної країни, можуть утворювати різні модифікації і змішані форми.

Спрощене оподаткування передбачає збереження для малих підприємств усіх видів податків при одночасному спрощенні порядку їхніх розрахунків (включаючи спрощені методи визначення податкової бази і методи ведення обліку) і стягнення (періодичність, звільнення від авансових платежів, тощо).

Вменене оподаткування припускає оцінку потенційного доходу платника податків на підставі непрямих ознак і встановлення фіксованих платежів до бюджету, що заміняють один або кілька традиційних податків.

На підставі аналізу податкових систем європейських країн можна зробити наступні висновки:

1) основною тенденцією розвитку оподаткування малого підприємництва у розвинутих країнах можна вважати прагнення до його максимальної раціоналізації, спрощення, відходу від складних і трудомістких для розробки і впровадження податкових схем;

2) проведення успішних системних реформ при високому податковому навантаженні неможливо. Необхідно орієнтуватися на рівень податкового навантаження (15 - 20% ВВП) країн Європи й Азії, що дозволили їм зробити якісний стрибок;

Таблиця 1

Податки в окремих країнах

Показник	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
А. Структура доходів бюджету, % ВВП Чехія											
Непрямі податки	12.3	12.1	11.5	11.0	11.5	11.3	11.0	10.8	11.1	12.0	11.9
ПДВ	6.3	6.4	6.3	6.1	6.6	6.5	6.3	6.3	6.4	7.4	7.2
Акцизи і податки на споживання	3.7	3.4	3.4	3.2	3.4	3.3	3.3	3.2	3.4	3.6	3.7
Інші податки на товари (включаючи імпорتنі мита)	1.5	1.5	1.2	1.1	0.9	1.0	0.8	0.8	0.8	0.6	0.5
Інші податки на виробництво	0.9	0.8	0.7	0.6	0.6	0.6	0.6	0.5	0.5	0.5	0.5
Прямі податки	9.6	8.4	8.9	8.3	8.5	8.3	8.8	9.1	9.6	9.8	9.3
Прибутковий податок з фізичних осіб (ПИ)	4.8	4.8	4.8	4.7	4.5	4.6	4.5	4.7	4.9	4.9	4.6
Податок на прибуток комерційних організацій (СІТ)	4.6	3.4	3.8	3.4	3.8	3.5	4.1	4.3	4.6	4.8	4.5
Інші	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Соціальні податки	14.3	14.2	14.6	14.0	14.0	14.2	14.2	14.9	15.0	15.0	15.1
Які платять наймачі	9.9	10.0	10.2	9.9	9.8	9.9	9.9	10.4	10.5	10.4	10.4
Які платять наймані робітники	3.7	3.6	3.6	3.5	3.5	3.5	3.5	3.6	3.7	3.6	3.6
Самозайняті і не зайняті	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.8	0.8	0.9	1.0	1.0
Б. Структура доходів за рівнем уряду, % ВВП											
Центральний уряд	27.8	26.5	26.6	25.4	25.9	25.7	26.2	26.3	27.0	27.6	26.1
Місцевий уряд	4.4	4.1	4.2	4.0	4.2	4.1	3.8	4.3	4.5	4.7	5.5
Фонд соціального захисту	4.1	4.1	4.1	4.0	4.0	4.1	4.0	4.2	4.3	4.3	4.4
Всього	36.2	34.7	35.0	33.3	34.0	33.8	34.0	34.8	35.7	36.8	36.3
Темпи росту реального ВВП, %	-	4.0	-0.7	-0.8	1.3	3.6	2.5	1.9	3.6	4.2	6.1
А. Структура доходів бюджету, % ВВП Данія											
Непрямі податки	17.0	17.4	17.6	18.3	18.3	17.2	17.4	17.5	17.4	17.7	17.9
ПДВ	9.4	9.7	9.7	9.8	9.8	9.6	9.6	9.6	9.6	9.8	10.0
Акцизи і податки на	3.7	3.9	3.8	4.1	4.2	4.1	4.1	4.1	4.0	3.8	3.5

Показник	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
споживання											
Інші податки на товари (включаючи імпорتنі мита)	2.3	2.3	2.4	2.7	2.5	2.0	1.8	2.0	1.9	2.3	2.6
Інші податки на виробництво	1.6	1.5	1.7	1.8	1.8	1.6	1.8	1.8	1.8	1.8	1.7
Прямі податки	31.0	31.0	30.5	30.1	30.3	30.5	29.5	29.3	29.5	30.5	31.4
Прибутковий податок з фізичних осіб (РІТ)	26.3	26.2	25.9	25.5	25.8	25.6	26.0	25.7	25.6	25.1	24.6
Податок на прибуток комерційних організацій (СІТ)	2.3	2.5	2.7	3.0	2.4	3.3	2.8	2.9	2.9	3.2	3.8
Інші	2.3	2.2	2.0	1.6	2.1	1.6	0.7	0.7	1.1	2.3	3.0
Соціальні податки	1.1	1.1	1.0	1.0	1.6	1.8	1.7	1.2	1.2	1.2	1.1
Які платять наймачі	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Які платять наймані робітники	1.1	1.1	1.0	1.0	1.6	1.8	1.7	1.2	1.2	1.2	1.1
Самозайняті і не зайняті	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Б. Структура доходів за рівнем уряду, % ВВП											
Центральний уряд	32.2	32.4	32.1	32.0	32.1	31.0	29.7	29.5	29.6	31.1	32.5
Місцевий уряд	15.6	15.7	15.8	16.2	16.3	16.5	17.0	17.1	17.2	17.0	16.7
Фонд соціального захисту	1.1	1.1	1.0	1.0	1.6	1.8	1.7	1.2	1.2	1.2	1.1
Всього	48.8	49.2	48.9	49.3	50.1	49.4	48.4	47.8	48.0	49.3	50.3
Темпи росту реального ВВП, %	3.1	2.8	3.2	2.2	2.6	3.5	0.7	0.5	0.4	2.2	3.0
А. Структура доходів бюджету, % ВВП											
Германія											
Непрямі податки	12.0	11.9	11.9	12.0	12.6	12.5	12.2	12.1	12.2	12.1	12.1
ПДВ	6.5	6.5	6.4	6.6	6.8	6.8	6.6	6.4	6.3	6.2	6.2
Акцизи і податки на споживання	2.6	2.6	2.6	2.5	2.7	2.8	2.9	3.0	3.2	3.0	2.9
Інші податки на товари (включаючи імпорتنі мита)	1.1	0.9	1.0	1.0	1.0	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
Інші податки на виробництво	1.8	1.9	1.9	2.0	2.0	2.0	1.8	1.8	1.8	1.9	2.1
Прямі податки	10.9	11.3	11.1	11.4	11.9	12.5	11.0	10.7	10.6	10.2	10.3

Показник	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Прибутковий податок з фізичних осіб (РІТ)	9.3	9.4	9.2	9.5	9.9	10.2	9.9	9.6	9.3	8.7	8.6
Податок на прибуток комерційних організацій (СІТ)	0.9	1.2	1.3	1.3	1.5	1.7	0.6	0.6	0.7	0.9	1.1
Інші	0.7	0.8	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.5	0.5	0.6	0.6
Соціальні податки	16.8	17.4	17.7	17.4	17.2	16.9	16.7	16.7	16.9	16.6	16.3
Які платять наймачі	7.5	7.6	7.6	7.6	7.5	7.5	7.4	7.3	7.4	7.2	7.0
Які платять наймані робітники	6.7	6.9	7.0	6.9	6.8	6.8	6.7	6.6	6.7	6.5	6.4
Самозайняті і не зайняті	2.6	3.0	3.0	2.9	2.8	2.7	2.6	2.8	2.8	2.8	2.9
Б. Структура доходів за рівнем уряду, % ВВП											
Центральний уряд	11.1	10.8	10.7	10.9	11.7	11.9	11.3	11.3	11.4	10.9	11.1
Уряд землі	8.4	9.0	8.9	9.1	9.4	9.5	8.8	8.5	8.5	8.3	8.2
Місцевий уряд	2.5	2.6	2.7	2.9	2.9	2.9	2.7	2.6	2.6	2.8	2.9
Фонд соціального захисту	16.8	17.4	17.7	17.4	17.2	16.9	16.7	16.7	16.9	16.6	16.3
Всього	39.8	40.7	40.7	40.9	41.7	41.9	40.0	39.5	39.7	38.8	38.8
Темпи росту реального ВВП, %	1.9	1.0	1.8	2.0	2.0	3.2	1.2	0.0	-0.2	1.2	0.9
А. Структура доходів бюджету, % ВВП Швеція											
Непрямі податки	16.1	16.6	16.8	17.6	18.7	16.8	16.8	17.2	17.4	17.1	17.3
ПДВ	9.2	8.6	8.8	8.9	9.0	8.8	8.9	9.1	9.2	9.1	9.3
Акцизи і податки на споживання	3.5	3.8	3.5	3.5	3.4	3.2	3.2	3.3	3.3	3.2	3.1
Інші податки на товари (включаючи імпорتنі мита)	0.9	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7
Інші податки на виробництво	2.6	3.5	3.9	4.4	5.7	4.1	4.0	4.2	4.3	4.2	4.1
Прямі податки	20.0	20.9	21.4	21.3	22.1	22.3	19.9	18.0	18.7	19.5	20.1
Прибутковий податок з фізичних осіб (РІТ)	16.5	17.4	17.6	17.7	18.0	17.4	16.3	15.0	15.6	15.7	15.6
Податок на прибуток комерційних організацій (СІТ)	2.6	2.6	2.9	2.6	3.1	3.8	2.7	2.1	2.3	3.0	3.8
Інші	0.8	0.9	0.9	1.0	1.0	1.1	1.0	0.8	0.8	0.8	0.7

Показник	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Соціальні податки	12.9	14.0	13.8	13.8	12.5	14.3	14.6	14.5	14.1	13.8	13.8
Які платять наймачі	11.0	11.6	11.1	10.7	9.4	11.1	11.5	11.4	11.0	10.8	10.8
Які платять наймані робітники	1.6	2.1	2.4	2.9	2.9	2.8	2.9	2.9	2.9	2.8	2.8
Самозайняті і не зайняті	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
Б. Структура доходів за рівнем уряду, % ВВП											
Центральний уряд	29.5	30.7	31.3	32.0	33.0	32.0	29.2	27.5	27.6	28.1	29.0
Місцевий уряд	14.4	15.6	15.4	15.4	15.4	15.2	15.7	16.0	16.4	16.4	16.3
Фонд соціального захисту	4.5	4.6	4.6	4.7	4.4	5.7	6.0	5.9	5.8	5.7	5.7
Всього	49.0	51.5	52.0	52.7	53.3	53.4	51.4	49.7	50.2	50.5	51.3
Темпи росту реального ВВП, %	3.9	1.3	2.3	3.7	4.5	4.3	1.1	2.0	1.7	4.1	2.9

Джерело: [1]

3) Розвиток промислового малого підприємництва в Україні стримує наявність податку на додану вартість. Навіть в умовах щодо прозорої податкової системи ЄС ПДВ є джерелом корупції і зловживань.

Досвід адміністрування даного податку в пострадянських країнах свідчить, що він є великим джерелом корупції. Крім того, економічний зміст ПДВ - обмеження надвиробництва товарів і послуг, що в українській економіці, у великій мері імпортозалежній, нонсенс. ПДВ, по суті, штрафує підприємства за ускладнення виробництва: чим більш складне, високотехнологічне виробництво, чим більше технологічних переділів, чим більше постачальників - тим більше розмір ПДВ. Крім того, утруднена кооперація малих промислових підприємств (що мають пільги по сплаті ПДВ) з великими підприємствами, яким у таких умовах не вигідно мати контрагентів - неплатників ПДВ. Тому вигідно узагалі відмовитися від ПДВ на користь податку, що мав би максимально широку податкову базу (наприклад, податок з обороту). Перевагами впровадження податку з обороту є [2]:

- зниження витрат держави і підприємницьких структур на адміністрування податків, тобто істотно скоротиться час і, відповідно, невиробничий персонал, необхідний для адміністрування податків, що приведе до значної економії в загальнодержавному масштабі;

- процес надходження податку в бюджет може йти перманентно, що забезпечить стабільність наповнення його дохідної частини;

Таблиця 2

Основні підходи до оподаткування суб'єктів малого підприємництва

Податкові пільги	Особливі режими
<p>1. <i>Оподаткування прибутку:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - прискорена амортизація; - зниження ставки по податку на прибуток; - податковий кредит на пільгових умовах (збільшення термінів надання кредиту, зниження кредитної ставки, полегшення адміністративних процедур і т.д.); - дослідницький податковий кредит (відрахування з податку на доходи суми приросту власних витрат на НИОКР у порівнянні з аналогічними витратами в базисному періоді); - пільги на обкладання доходів зі збільшення капіталу (наприклад, обкладання доходів від приросту капіталу по тих же ставках, що і прибуткове обкладання громадян). <p>2. <i>Непряме оподаткування:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - законодавче виділення неоподатковуваного обсягу продажів і (або) спрощення порядку розрахунку ПДВ; - відсутність авансових платежів; - зміна термінів надання податкових декларацій порівняно з великими корпораціями. 	<p>1. <i>Спрощене оподаткування:</i> передбачає збереження для малих підприємств усіх видів податків при одночасному спрощенні порядку їхніх розрахунків (включаючи спрощені методи визначення податкової бази і методи ведення обліку) і стягнення (періодичність, звільнення від авансових платежів, тощо).</p> <p>2. <i>Вменене оподаткування:</i> припускає оцінку потенційного доходу платника податків на підставі непрямих ознак і встановлення фіксованих платежів до бюджету, що замінюють один або кілька традиційних податків.</p>

- податок з обороту набагато простіше, тому уникнути його сплати набагато складніше. Обкладаючи в однаковій мірі всі елементи вартості, держава стимулює ефективне виробництво, тоді як оподаткування прибутку або доданої вартості зацікавлює лише в матеріалоемності, убиваючи інтерес до одержання доходу;

- уведення податку зробить нерентабельними багаторівневі корупційні канали розподілу (відшкодування ПДВ) з великою кількістю посередників і буде стимулювати розвиток реального сектора економіки.

4) Необхідно, при удосконаленні державної політики оподаткування малого підприємництва (особливо промислового), орієнтуватися на досвід КНР, де доходи від підприємницької діяльності і від продукції сімейних господарств обкладаються прибутковим податком на загальних підставах (Табл. 3), а підприємницьким податком (при досить невеликих ставках) обкладаються підприємства, організації і приватні особи, що надають послуги (Табл. 4).

Таблиця 3

Оподаткування доходів від підприємницької діяльності і від продукції сімейних господарств у КНР [3]

Ступінь	Річний оподатковуваний дохід	Податкова ставка, %	Разове відрахування
1.	5000 юанів і менше	5	0
2.	5000 - 10 000 юанів	10	250
3.	10 000 - 30 000 юанів	20	1250
4.	30 000 - 50 000 юанів	30	4250
5.	Понад 50 000 юанів	35	6750

Оподаткування доходів від підприємницької діяльності і від продукції сімейних господарств у КНР відбувається в такий спосіб: сума доходу в рік мінус відповідна сума витрат з подальшим обкладанням отриманої різниці податком за 5-тиступенчастою прогресивною шкалою ставок (див. табл. 3). При цьому не підлягають оподаткуванню наступні види доходів:

- премії або нагороди за досягнення в науці, техніці, освіті, культурі, охороні здоров'я, спорті і захисті навколишнього середовища, що присуджуються державними органами, а також іноземними і міжнародними організаціями;

- доходи у вигляді відсотків від ощадних вкладів, державних облігацій Міністерства фінансів і облігацій, випущених зі схвалення Державної Ради КНР;

- спеціальні державні надбавки до заробітної плати, виплачувані відповідно до Єдиних положень Державної Ради КНР, а також субсидії і постачання, що виведені з-під оподаткування Державною Радою КНР;

- сплати благодійного характеру, пенсії з нагоди втрати годувальника, платежі в рамках матеріальної допомоги;

- страхові виплати потерпілим;

- грошові виплати і винагороди військовослужбовцям;

Таблиця 4

Підприємницький податок у КНР [3]

Об'єкт оподаткування	Податкова ставка
1. Послуги транспорту	3%
2. Будівництво	3%
3. Фінансові послуги, страхування	8%
4. Послуги пошти і зв'язку	3%
5. Послуги, що надаються установами культури і спорту	3%
6. Послуги установ дозвілля	5%-20%
7. Послуги підприємств сервісу	5%
8. Обороти нематеріальних активів	5%
9. Реалізація нерухомого майна	5%

– доплати до заробітної плати, пенсії за вислугу років державним службовцям, виплачувані відповідно до Єдиного положення Державної Ради КНР;

– пенсії за вислугу років і в межах медичного страхування, що були накопичені в плинні будь-якого періоду часу;

– доходи, отримані дипломатичними і консульськими працівниками й іншими особами;

– інші доходи, що не підлягають оподаткуванню відповідно до міжнародних угод, учасником яких є уряд КНР.

Послугами, що звільняються від оподаткування, є:

– послуги з нагляду, надані дитячими дошкільними установами, будинками старих, благодійними установами для непрацевдатних;

– послуги з пошуку кандидатур для шлюбу;

– послуги релігійного характеру;

– похоронні послуги;

– послуги, що надаються організаціями інвалідів або інвалідами приватним особам;

– медичні послуги, що надаються лікарнями, клініками й іншими медичними установами;

– послуги освітнього характеру, надані школами або іншими освітніми установами, а також послуги, що надаються студентами в порядку приробітку;

– послуги з механізованого орання, зрошення й осушення земель, запобігання, профілактики і ліквідації заражень рослин, захисту рослин від комах і захворювань;

– селекційне птахівництво і тваринництво, а також послуги, надані для запобігання, профілактики і ліквідації захворювань домашніх птахів, худоби і водних тварин;

– послуги в сфері страхування землеробства і тваринництва, а також супутні технічні послуги;

– плата за квиток на заходи культурного характеру (відвідування меморіальних об'єктів, музеїв, культурних центрів, галерей, виставочних центрів, бібліотек і об'єктів охорони культури, тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведені дослідження свідчать про необхідність розробки концепції удосконалення податкової політики як інструмента стимулювання розвитку промислового малого підприємництва і механізмів її реалізації на державному і регіональному рівнях, що і має бути предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Taxation trends in the European Union. Data for the EU member states and Norway. Eurostat 2007.

2. Шлафман Н.Л. Механізми регулювання розвитку підприємницького сектору. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2010.– 283 с.

3. Налоги Китая // Електронний ресурс.– Режим доступу: <http://www.chinatax.ru/china/2-6.php>